

תורה ומדינה הלכה למעשה - שכר עובדים והלנת שכר

- שני אנשים שעשו בניהם הסכם על דבר מה, בין הסכם בע"פ, ובין הסכם בכתב. בהסכם לא נאמר כל תנאי או רמז לכך שהחוזה נעשה בהתניה מסוימת. כעת לאחר תחילת החלת החוזה, או ההקניה שכבר התבצעה בהתאם לחוזה, רוצה אחד מהצדדים לחזור בו. משום שלדעתו, למרות שלא נכתב, או נאמר דבר וחצי דבר בעניין סיבת חזרתו מהחוזה, מ"מ סובר הוא, שהיה ברור גם לזה שכנגדו, שהחוזה היה בהתניה זו, למרות חוסר אזכורה אפילו לא ברמז. במצב זה אנו אומרים, ע"פ דברי הגמ' והראשונים: "דברים שבלב אינם דברים". כלומר אין לאחד הצדדים יכולת חזרה מההסכם, בטענה שאינה כתובה, או שמשמע בעניינה אזכור כלשהו במהלך כתיבת או אמירת ההסכם. אומרים הראשונים, וכן נפסק להלכה, שישנה חריגה אחת מהכלל הנ"ל. והיא, שכאשר ישנו אומדן דעת מוחלט, על כך שאכן ההסכם היה על תנאי מסוים, שמרוב פשיטתו לא נאמר ולא נכתב, וברור שההסכם נחתם על דעת תנאי זה. או אז יוכל הלה לחזור בו מההסכם, אע"פ שלא הוזכרה בו טענתו, שבגינה חוזר בו מההסכם כלל בין שורות ההסכם. בעניין זה קבעו הראשונים והפוסקים, שאומדן הדעת לחזרה מההסכם בטענה שלא הוזכרה כלל, אף לא ברמז, צריך להיות אומדן דעת מוחלט, שאינו משאיר מקום לתהות לגבי אמיתותו ופשיטתו. אך במידה וישנה רק סבירות כלשהי לכך שישנו אומדן דעת זה, אין די בכך בכדי לחזור בו מההסכם. משום שתנאי זה לא הוזכר כלל, בעת הסכמת הצדדים על פרטי ההסכם.

- כאשר נחתם חוזה בין עובד למעביד, ונקבע בו שהעובד יקבל סכום כסף מסוים, בלא כל התניה נוספת. לאחר זמן מה חל פחות או התייקרות בשכר העובדים לעבודה זו, ואחד הצדדים התחרט על כך שחתם חוזה המרע את תנאיו. הצד השני בראותו את הנפסד שמעוניין לחזור בו מהחוזה, אמר לו שלא ידאג ויהיה בסדר. לאחר זמן העבודה, נחלקו העובד והמעביד בדבר משמעות אמירת יהיה בסדר שנאמרה ע"י אחד הצדדים, כאשר כל אחד הבין שהינה לטובתו. באופן זה, ע"פ הכלל הנ"ל, מכיוון שלא מובן מאמירת יהיה בסדר שום דבר מוחלט, ובוודאי שאין כאן אומדן דעת מוחלט, הכל הולך אחר הכתוב בהסכם הראשוני, והרוצה לטעון כנגד השטר או ההסכם ידו על התחתונה. משום שאין אומדן דעת מוחלט, לכך שטענתו התקבלה ע"י הצד השני, מכיוון שלא הזכיר שום דבר בחזרה שלו מההסכם אחר אמירת יהיה בסדר, שממנו ניתן יהיה להבין, שאכן על דעת טענתו, חזרו להסכם ההעסקה, ולא על דעת ההסכם המקורי.

- במידה ואדם מציע לבעל מקצוע או מומחיות בתחום מסוים, לעשות בשבילו עבודה. ועקב נחיצותה, וע"מ שלא יתעכב בעל המקצוע בעבודתו, מזמין העבודה, מציע לו מחיר מופקע, הלה מתרצה, ואכן עושה בשבילו את העבודה. אין חייב מזמין העבודה אח"כ, לתת לו את מלוא הסכום המופקע, אלא רק את הסכום שבד"כ נהוג לתת על עבודה מסוג זה. על שאר הסכום יכול הלה לטעון, שלא באמת התכוון לתת לו את הסכום הנ"ל. במקרה זה אנו רואים שישנו אומדן דעת ודאי, שלא התכוון מזמין העבודה, לתת לו את הסכום המלא, אע"פ שהוסכם ביניהם במפורש שהעבודה תתבצע, והלה יתן לו את הסכום הנקוב. משום שכפי שאמרנו בעבר ההסכם בין עובד למעביד הינו הסכם "באוויר". היינו הראשונים התקשו בשאלה מהו הקניין שבוצע בעת ההסכם בין הצדדים, על תחילת ההעסקה של העובד. ממילא ניתן לומר, שעד שלא יוכח אחרת, ההסכם בין הצדדים הינו רק כנגד הטורח שהעובד עבד, או כנגד שווי העבודה כנהוג בשוק, על החלק שמעבר לסכום, זה לא היה כל קניין. ע"כ ניתן לומר, שישנו אומדן דעת מוחלט שלא רצה מזמין העבודה, לתת לו יותר ממחיר השוק. ורק מחוסר ברירה, מפאת היותו זקוק למלאכה בדחיפות, הבטיח לו סכום גבוה מעל הנהוג בשוק, ואין הוא מחויב אכן לתת לו סכום זה. יש לציין, שבמידה והפסיד בעל המלאכה עבודה וכדומה בגלל הבטחה זו של מזמין העבודה, יצטרך לשם לו את מלוא הסכום, משום שוודאי רק ע"ד זו עשה את המלאכה.

- ממהלך הגמ' בעניין הנ"ל, נראה שאין חז"ל רואים בעין יפה, את הניצול הציני של לקיחת מחירים מופקעים על עבודה מסוימת, שאינה שווה מחיר זה, והסכום נדרש, רק מפאת הצורך הגדול של האדם הזקוק לה. בדומה לאדם הבורח מבית האסורים, וזקוק כעת לספינה שתעביר אותו את הים. עניין זה נפוץ מאוד, בכל מה שקשור באנשים הנוטים למות, אשר בני משפחתם ישלמו כל סכום שנדרש לכל מיני רפואות אליל וכדומה, ע"מ להיטיב את מצב בן משפחתם, או במצבים נפשיים קיצוניים. למרות שע"פ דברי הגמ', בהנחה שכל השוק עובד באופן כזה, לא ניתן להתחמק מתשלום כפי שסוכם מראש. מ"מ נראה שראוי שהמדינה תגביר את הפיקוח, ע"י חקיקת חוקים וכדומה, על בעלי מקצוע אלו, אשר מנצלים אנשים במצוקותיהם, ותגביל את דרישת הסכומים המופקעים שהם גובים מאנשים, המשלמים להם סכומי עתק אלו, רק מתוך מצוקותיהם.

- במקרים הנ"ל, הן במקרה של פחות או התייקרות בשכר, והן במקרה של הבטחת שכר מעבר לנהוג, ומעבר לטורח העבודה שבגינה ניתן שכר זה, נראה מדברי הפוסקים, שבהחלט יכול להיות מצב, בו אומדן הדעת יגרום לכך, שהעובד יפסיד מכספו, ולא יקבל את כל הכסף, שלדעתו היה אמור לקבל. לעומת זאת, מבינים הראשונים, שמעבר למקרים חריגים, אדם הנשכר לעבודה מסוימת, ולא סוכם עמו על סכום כסף שיקבל בתמורה לעבודתו. לא יוכל המעביד או מקבל העבודה לטעון, שמכיוון שלא סוכם בניהם על סכום כסף כלשהו, שבגינה העובד הואיל לעבוד בשבילו, לכן העבודה הינה בחינם. לכאורה, כיון שלא נאמר בזמן הזמנת העבודה, שישנו רצון לקבלת סכום כסף בגין העבודה, טענת המעביד נכונה. שהרי כפי שהבאנו לעיל, "דברים שבלב אינם דברים". וכבר ראינו שישנם מצבים בהם, מסיבה זו, שאין אומדן דעת מוכרח לטובת העובד, במידה ולא הוזכרה ההתניה בזמן סגירת ההסכם, מכיוון "שדברים שבלב אינם דברים" לכן יפסיד העובד, למרות שבליבו הייתה הבנה

אחרת. אם כן אין ספק, שבמקרה זה ראו חז"ל שישנו אומדן דעת מוכרח, על כך שאין עבודות בחינם. וכל עבודה שמתבצעת, מחייבת בגינה תשלום, עד שלא יוכח אחרת, או לחילופין, עד שלא ימחל העובד במפורש על שכרו. נראה לומר, שאומדן דעת זה, נלמד מיסוד דברי חז"ל בעניין איסורי התורה הרבים הכרוכים בהלנת שכר. כדברי הגמ' על הפסוק "ואליו הוא נושא את נפשו" מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה - לא על שכרו? כלומר שטעם התורה לאיסור הלנת שכר, וממילא בנידון דידן, גם לאומדן הדעת המוחלט הקובע, שאין עבודות בחינם. הינו מתוך ההבנה הפשוטה, שלמרות שלעיתים אדם נהנה בעבודתו, וכן מקיים מצוות בעבודתו, עיקר הסיבה שלשמה יוצא אדם לעבודתו מדי בוקר, הינה הצורך לפרנס ולכלכל את בני ביתו. ממילא מובן, מעבר לאיסור התורה הכרוך באי תשלום השכר בזמנו, וכן מעבר לאומדן הדעת המוחלט, שאדם לא עושה עבודות בחינם, שישנה כאן אמירה ברורה מאוד, של תורת ישראל כלפי המעבידים. שאל להם להקל ראש בנושא תשלום שכר העובדים, הן מצד עצם התשלום, והן לגבי ההקפדה על זמן התשלום. ברוח דברים אלו אמרו הראשונים, והובא הדבר גם להלכה, שישנה חשיבות עליונה למעביד לעשות ככל יכולתו, ע"מ לשלם לעובדים בכסף מזומן, ולא ע"י שווה כסף וכדומה. חיוב זה לא נאמר לגבי אף תשלום אחר שמחויב אדם לשלם, כגון: הלוואה שנתן, או תשלום על נזק שנעשה, אלא רק בתשלום שכר העובדים מחויב המעביד להמציא כסף מכל אשר ברשותו, כולל מכירת חפצים שווי כסף, ע"מ לשלם לעובדיו. וזאת ע"פ יסוד דברי הגמ' הנ"ל, שע"ד זאת השקיע העובד את כל מרצו למען המעביד.

● בעניין איסור הלנת שכר, שהינו האיסור החמור ביותר בדיני עובד ומעביד, ואיסורו מהתורה. ניתן לומר מספר דברים הרלוונטיים לימינו.

א. מכיוון שאין בימינו אדם שנשכר בהגדרה לערב או ליום במלואו, לכן כל השכירים בימינו דינם כשכיר שעות. ע"כ צריך לשלם להם באותו חלק של היום בו הסתיימה המלאכה. כלומר שיפוצניק שעבד כל היום, והסתיימה מלאכתו ביום. יש לשלם לו במהלך היום, אחרת עובר על איסור הלנת שכר. וכן בייביסיטר, שעבדה במהלך הלילה, חייבים לשלם לה במהלך אותו הלילה, וכן על זו הדרך.

ב. כפי שמובא בגמ', ונפסק בפוסקים, כאשר הסכם השכר נקבע ע"י שליח, ולא ע"י האדם שבפועל משלם את השכר, גם כאשר מלינים שכר, אין כאן עבירה על איסור תורה, אלא מדברי סופרים בלבד. ע"פ זה היה ניתן לומר שדין זה, לא כל כך חמור ברוב המצבים בימינו. שהרי במגזר הציבורי כולו, מי שחותם כנגד העובד על תנאי העסקתו, אינו בעל בית. משום שהבעלים הינם תושבי המדינה, או במישור המוניציפלי תושבי העיר, והמנכ"ל הינו רק שליחם. וכן ברוב המקרים במגזר הפרטי, שהמנהל אינו בעל הבית, אלא שכיר גם הוא. אלא שמובא בפוסקים שהשליח המדובר בגמ', שבמידה והוא זה שחותם על החוזה כנגד העובד, אין איסור הלנת שכר מהתורה, הינו אדם שאין לו כל קשר לעבודה המדוברת, לא לבעל הבית, ולא לעובד. אלא הינו גורם חיצוני, שברור לכולם, שאין לו כל קשר להסכם העבודה ותשלום המשכורת. וע"כ בכל המצבים של הסכמי השכר, הן במגזר הפרטי, והן בציבורי ישנו איסור הלנת שכר מהתורה, והעובר עליו, עובר על מספר איסורי תורה מפורשים. אך בהחלט מומלץ ע"י הפוסקים, לחתום את החוזה ע"י צד שלישי בלתי תלוי, ובכך להמעיט את האיסור לאיסור מדרבנן בלבד. יש לחשוב על פתרון יצירתי, אשר יהיה תואם את זמננו, בו באופן קבוע יחתום את החוזה בשם המנהל, אדם אחר, בכך ימעיט את האיסור, כגון ע"י עו"ד של החברה, או רואה חשבון של העסק, וכן על זו הדרך.

ג. בהתאם למובא בגמ', במידה ויודע השכיר, שהמעביד נוהג לשלם לו במועד מסוים, ועל דעת זה חתם את חוזה ההעסקה, אין איסור הלנת שכר, אפילו לא מדרבנן. לכן, כפי שנהוג בימינו, שהתשלום מתבצע באופן קבוע בתאריך מסוים בחודש, אין בכך הלנת שכר, ובמידה ועבר תאריך זה, עובר רק על איסור מדרבנן. ע"כ ראוי מבחינה הלכתית לשמר כלל זה הנהוג במחוזותינו, ולקבוע במפורש בחוזה את מועד התשלום, ובכך לא יעבור המעביד כלל על איסור תורה. בנוסף, ע"מ להימנע מאיסור מדרבנן, יש לכתוב בחוזה שביכולת המעביד, לאחר במספר ימים את תשלום המשכורת מסיבות שונות, כנהוג, שכאשר נופלת תקופת החגים על מועד העברת המשכורות, לעיתים המשכורת מתעכבת במספר ימים. ע"י תנאי זה הכתוב חוזה, לא יעבור המעביד, אפילו על איסור מדרבנן.

ד. מובא בפוסקים, שכאשר העובד מוחל על הלנת שכרו, או אינו תובע את שכרו, לא עובר המעביד על איסור הלנת שכר. ע"כ כשם שבשאר חלקי התורה חשוב לנו שגם הסובבים אותנו ישמרו על חוקי התורה ומצוותיה, גם בדין זה, מצופה מהעובד, שבמידה ואין לו צורך ממשי בתשלום בזמנו, יעזור למעביד לקיים דיני התורה, וימחל על איחור של זמן מה במשכורתו. מאידך המעביד לא יסמוך על כך, שכנראה העובד מוחל על זמן התשלום, שמא מתבייש ממנו, ולכן נמנע מלתבוע ממנו את כספו. באופן זה אמרו הפוסקים, שלמרות שאין תביעה כספית מפורשת של העובד, יש לכתחילה לשלם לו בזמנו.

ה. ברור לכל בר דעת מחומרת איסור הלנת שכר, עד כמה צריך המעביד לעשות ככל יכולתו, לשלם לעובדיו את אשר התחייב להם, ואף חייב לעשות הכל לשלם להם בזמן. יש לראות בכך חלק בלתי נפרד מעבודת ה' שלו, שאינה יכולה להסתכם בהחמרה בכל קוצו של יוד בהלכות שבת, כשרות, וכדומה, ובהלכות אלו לעבור לעיתים על איסורי תורה מפורשים. אף באופן שהצליח, ע"י פתרונות אלו ואחרים, להתחמק מאיסורים, ודאי שאין רוח התורה נוחה הימנו, במידה ולא עושה ככל יכולתו לשלם לעובדיו בזמן. ואכן אפילו באופן שאין למעביד כסף נזיל, מחויב הוא ע"פ דין למכור את אשר לו, ע"מ לשלם לעובדיו. וכן ממידת חסידות יש לקחת הלוואות, כל עוד יוכל להחזירם, ע"מ לשלם לעובדיו משכורתם בזמן. מה שהופך היתר זה של אי תשלום בזמן עקב העובדה שאין לו כסף לשלם, ללא רלוונטי בימינו. כי מעטים המקרים בהם המעביד לא יכול למכור את אשר יש לו לטובת תשלום לעובדיו.